බුදු සිරිත ප්‍රභව කොට බෞද්ධ කලා ශිල්ප පහළවීම

බී. ඒ. විමලසේන ශාස්ත්‍රවේදී ඩිප්ලෝමා (බී. එස්.) අධ්‍යාපන ඩිප්ලෝමා (සම්මාන) ශාස්ත්‍රපති (විශිෂ්ට)

බුදු සමය වැළඳගත් හැම දෙනාම එහි ශාස්තෘවරයාට ගෞරව දක්වති. බුදුරදුන් පහළ වූ භාරතයේ පමණක් නොව බුදු දහම ප්‍රචලිත අන් රටවල ජනතාව ද තමන් ධර්මාභිසමය ලත් ආගමේ ශාස්තෘවරයා හැටියට බුදුරදුන් පිළිබඳ අතිශය භක්තිමත් විය. උන්වහන්සේට ගෞරව දක්වන්නට වඳින්නට - පුදන්නට කැමති විය. මේ සඳහා බුදු සිරිත ඇසුරින් යම් යම් පූජා වස්තු ගොඩ නඟා ගත්තේය. මෙය කලාශිල්ප ප්‍රභවයෙහි මූලාග්‍රය වූ බව පිළිගැනේ.

බුදුරදුන්ගේ ජීවිතයට සම්බන්ධ තෙමහලක් ලෙස ගන්නා බෝසත් උපත - බුද්ධත්වය - හා සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය බෞද්ධ ජනතාවට සදානුස්මරණීය සිද්ධීන් විය. එමෙන්ම පශ්චාත් - කාලීන ශ්‍රාවක පිරිස සිදුහත් උපත සිදුවූ ලුම්බිනිය, බුද්ධත්වය ලැබූ බුද්ධගයාව ප්‍රථම ධර්ම දේශනය පැවැත්වූ ඉසිපතනය, සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය සිදු වූ කුසිනාරාම යන ස්ථාන වැඳ පුදා ගැනීමට පෙළඹුණේ බුදු රදුන් වෙනුවෙන් ධර්ම සංවේග උපදවා ගනිමිනි. (සතර සංවේගස්ථාන) සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණයෙන් පසුව, ශාස්තෘවරයාගේ අභාවයෙන් සංවේගයට පත් ශ්‍රාවක පිරිස අතින් උන් වහන්සේ වෙනුවෙන් ස්මාරක ගොඩනගන්නටත්, විශේෂ පුද පූජා පවත්වන්නටත්, උන්වහන්සේගේ ජීවිතයට සම්බන්ධ සිද්ධීන් රසවිඳින්නටත් පෙළඹීම නිරායාසයෙන් සිදු වන්නකි. මේ විෂය ක්ෂේත්‍රය බෞද්ධ කලාශිල්ප පහළ වීමට විශේෂ අනුබලයක් ලබා දුන් බව පැහැදිලිය.

බෝසත් සිරිතට සම්බන්ධ දේවාරාධනය නාගාර්ජුන කොණ්ඩ කැටයමකින් දැක්වෙයි. මහාමායා දේවිය දුටු සිහිනය 1 අමරාවතී කැටයමකින් ඉතාමත් කලාත්මක ලෙස දැක් වේ. එහි මායා දේවිය සතර වරම් දෙවියන්ගේ බිරියන් විසින් නාවනු ලැබීම අතිශයින් ම ප්‍රකාශනාත්මක ව ඉදිරිපත් විය. සිහින තේරීම අමරාවතී එක් කැටයමක එයි. සිද්ධාර්ථ කුමාරෝත්පත්තිය සමකාලීනව පැවැති මහායාන අදහස් ද එක් ව චිත්‍රනය විය. බෝසතුන් මායා දේවියගේ දකුණැලයෙන් බිහිවන සැටි, දෙවියන් රන් දැලින් පිළිගන්නා අයුරු ගන්ධාර කැටයමෙක කලාත්මක ලෙස දැක්විණි. අසිත තවුසන් බෝසතුන් බැහැ දැකීම, 2 බෝසතුන් ගිහි සුව විඳීම, 3 නේරඤ්ජරා නදියේ නෑම, නාටිකාංගනාවන්ගේ විප්‍රකාර, 4 බෝසතුන්ගේ අභිනිෂ්ක්‍රමණය, 5 කැටයම් කලාව තුළින් ඉදිරිපත් වූ අනේක බෝධිසත්ව චරිතයේ අවස්ථාවන්ය.

ගන්ධාර පිළිමයකින් සිදුහත් බෝසතුන්ගේ දුෂ්කර චර්යාව ඉතාමත් ප්‍රකාශනාත්මකව ඉදිරිපත් විය. ගිලුණු ඇස් ඇති ව, සමින් පිටට නෙරාගිය ඇට හා නහර බහණින් බැඳුණු අත් ඇති ව, එහෙත් ස්ථිර අධිෂ්ඨානයෙකින් යුක්ත බෝසතුන්ගේ ප්‍රතිමාවක් ලෙස මෙය අගය කරනු ලැබේ.

අජන්තා ii ගුහාවේ බෝධිසත්වෝත්පත්තිය චිත්‍රයෙන් ඉදිරිපත් විය. මෑත යුගයේ බොහෝ බෞද්ධ විහාර බිතු සිතුවම්වල බොධිසත්ව චරිතය චිත්‍රයෙන් ඉදිරිපත් වෙයි. මෙසේ බෝසත් සිරිත කැටයම් - චිත්‍ර හා මූර්ති කලා මාධ්‍යයන්ගෙන් ප්‍රකාශිතය.

බුද්ධත්වයට පත්වීම සිහිකිරීම හා බුදු රදුන් වෙනුවෙන් ගෞරව දැක්වීම සඳහා මුල් කාලයේ බුදු රුවක් නිර්මාණය නොවිණි. බුදුරදුන් තමන් වහන්සේ ' අප්පටිම ' නමින් හැඳින් වූ හැටිනි. ' අප්පටිම ' යනු ප්‍රතිමාවකට නොනැඟිය හැකි බවයි. නැතහොත් බුදුරදුන් නියමිත ඉරියව් - බුද්ධ ලක්ෂණ ඇති ව නිර්මාණය කිරීම අපහසු බවයි. මේ තත්ත්වය මත ශිල්පීන්, බුදුරදුන් මානව රූපයෙන් ඉදිරිපත් කිරීමට මැලි වූ බව සිතිය හැකිය. (ජීවත්ව සිටින පුද්ගලයන්ගේ ප්‍රතිමා නිර්මාණය නො කළ යුතු බවට ආචාරී මත ඇත.) මේ නිසා සංකේත මගින් බුදුරදුන් නිර්මාණය කිරීමට ශිල්පීන් නැඹුරු විය. ධර්ම චක්‍රය 6 - සිරිපා යුවල 7 - අග්නිස්ථම්භය - ධර්මාසනය, 8 - බෝධිය 9 යන සංකේත හා පසුකාලීන ව පද්මයද බුදුරදුන් වෙනුවෙන් කැටයමට නංවන ලදි. කැටයම් කලාව තුළ මෙම බුද්ධ සංකේත මුල් යුගයේ පහළ විය. බුදුරදුන් ජීවමාන කාලයේදීම, උන්වහන්සේ වෙනුවෙන් සජීවි සංකේතයක් ලෙස බෝධිය ඉදිරිපත් විය. උන්වහන්සේගේ පාරිභෝගික චෛත්‍යක් වූ ශ්‍රී මහා බෝධියේ අංකුරයක් ජේතවනාරාමය ඉදිරිපස ආනන්ද හිමියන් විසින් රෝපණය කරවූ බවට සඳහන් වේ. මෙය බුද්ධත්වය සිහිපත් කරන සංකේතයක් ලෙස අද දක්වා ද ප්‍රකට ය. එය මුල් කොට බෝධිඝර හා ඊට අනුබද්ධ කලාකෘතීන් ද පහළ වූ සැටි විමසිය යුතුය.

ක්‍රිස්තු පූර්ව 1 ශ. ව. හරියේ බුදුරදුන් මානව රූපාරෝපනයෙන් ඉදිරිපත් වූ බවට සාක්ෂි ලැබී තිබේ. මථුරා ශිල්පීන්ගේ ගෞරවාදරයට හා පූජනීයත්වයටද පත් යක්ෂ රූප ආශ්‍රයෙන් මථුරා බුදු පිළිම ප්‍රභවය විය. ගන්ධාර ශිල්පීන්ගේ පූජනීයත්වයට පත් වූ ග්‍රීක ' ඇපලෝ දේව රූපය ඇසුරින් ද බුද්ධ ප්‍රතිමා නිර්මාණය වන්නට විය. බුදුරදුන්ගේ විශේෂ ශරීර ලක්ෂණ බුදු පිළිමය තුළින් ප්‍රකටකර දැක් විය. දෙතිස් මහා පුරුෂ ලක්ෂණ, අසීත්‍යනුව්‍යඤ්ජන ලක්ෂණ පිළිමය තුළින් මූර්තිමත් කර දැක්වීමට ඔවුන් උනන්දු වූ බව පෙනේ. 11 එමෙන් ම බුදුරදුන්ගේ ආධ්‍යාත්මික ගුණ සමුදාය ද එම පිළිම තුළින් ප්‍රකට කිරීම අවශ්‍ය විය. (චිත්තේකාග්‍රතාව - කරුණාව වැනි ලක්ෂණ) බුදු රදුන් මහා පුරුෂයකු ලෙස නිර්මාණය කිරීමට, යෝධ රූප කායකින් යුක්තව දැක්වීම අවශ්‍ය විය. මහායානික අදහස් මේ සඳහා විශේෂයෙන් බලපාන්නට ඇත. 12 මධ්‍ය ආසියාවේ බාමියාන් යෝධ හිටි පිළිමය, ජපානයේ කමාකුරා හිඳි පිළිමය, ශ්‍රී ලංකාවේ අවුකන බුදු පිළිමය, මාළිගාවෙල බුදු පිළිමය වැනි පිළිම නිර්මාණය වූයේ මෙම සංකල්පය මතයි. බුදු පිළිමයේ පහළ වීම සමගම ' පිළිමඝරය ' (ගෙඩි ගේ හෝ වෙනත් පිළිම ආවරණ) ' වටදාගෙය ' (තන්ත්‍රයානික සංකල්ප මත පදව බුද්ධ මණ්ඩලයක් දැක්වීම) වැනි වාස්තු විද්‍යාත්මක නිර්මාණ ද පහළ විය.

බුද්ධත්වය කැටයමින් ද ඉදිරිපත් විය. මාර යුද්ධයෙන් විජයග්‍රහණය ලද බුදු රදුන් නාගාර්ජුනකොණ්ඩ කැටයමකින් දැක්වේ. බුදුරදුන්ගේ ධම් චක්‍ර දේශනාව, ඒ සඳහා වූ ධර්ම චක්‍ර මුද්‍රාවෙන් නිර්මිත මථුරා පිළිමයෙන් (සාරානාත් පිළිමය) ප්‍රකටය. පසුකාලයේ මේ සිද්ධීන් සිහිපත් කිරීමට ධම්මික ථූපය වැනි චෛත්‍යයන්ද නිර්මාණය විය.

බුදුරදුන්ගේ පන්සාළිස් වසරක ශාසනික සේවය සිහිපත් කරන සිද්ධීන් අනන්තය, ව්‍යාප්තය විචිත්‍රය. බුදුරදුන්ගේ ජීවිතයට සම්බන්ධ සමකාලීන සිද්ධීන් සිහිපත් කරමින්, පහන් සංවේගයක් ඇති කර ගැනීමට ශ්‍රාවකයා කැමතිය. එම අදහස මල්පල ගන්වනු වස්, කැටයම් කරුවන් අතින් එබඳු විශේෂිත අවස්ථා කැටයමින් ඉදිරිපත් විය.

පසේ නදී කොසොල් රජු, අජාසත් රජු බුදුන් දැකීම, අනේ පිඬු සිටුතුමා මහා ධන වියදමින් නිම කළ ජේතවනාරාමය බුදුරදුන් අත පැන් වත් කොට පිදූ අයුරු 13, ධම්ම චක්කප්පවත්තන සූත්‍ර දේශනාවෙන් පස්වග තවුසන්ට ධර්මානුකම්පාව දැක්වූ අන්දම, ඉන්ද සාල ගල්ගුහාවේදී බුදුරදුන් ශක්‍රයාට දහම් දෙසූ අයුරු 14, බුදුරදුන් කිඹුල්වතට වැඩම කිරීම, සුදොවුන් රජතුමා බුදුරදුන් බැහැ දැකීම, ජටිල දමනය 15, නාලාගිරි   දමනය හා අංගුලිමාල දමනය වැනි කථා ප්‍රවෘත්තීන් 16 නන්ද කුමරු දෙව් ලොව ගෙන යෑම 17, වැනි සිද්ධීන් එසේ කැටයමින් චිත්‍රිතයි.

ඇතැම් ප්‍රවෘත්තීන් පිළිම මඟින් ද නිරූපණය කැරිණි. නිදසුනක් ලෙස ගන්ධාර පිළිමකරුවන් අතින් නිර්මාණය වූ බ්‍රේගම්හි යමක මහා ප්‍රාතිහාර්‍යය දැක්වෙන ප්‍රතිමාව දැක්විය හැකිය. බුදුරදුන්ගේ කිඹුල්වත් පුර ගමන හා බුදුරදුන් පිරිසකට දහම් දෙසන ආකාරය අජන්තා ගුහා සිතුවම් වලින් දක්වයි. සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය අජාසත් රජුට දන්වා සිටීමේ පුවත තුර්කිස්ථාන් චිත්‍ර ඵලකයකින් ද දැක්වෙයි. සමකාලීන සිද්ධීන් මෙසේ කැටයම් – චිත්‍ර හා පිළිම මඟින් ප්‍රකාශයට පත් විය.

සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය කුසිනාරා නුවර මල්ල රජදරුවන්ගේ සල් උයනේ දී සිදු විය. සැදැහැතියන්ගේ ඉමහත් සංවේගජනක අවස්ථාවක් වූ මෙය කැටයම් කලාව තුළින් දැක් වේ. සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය දක්වන ලොරියන් තංගෙ   කැබයම් පුවරුව ගන්ධාර ශිල්පීන්ගේ නිර්මාණයකි. මෙහි සිදුවීම් අතිශයින් ම ප්‍රකාශනාත්මකව, කලාත්මක ව ඉදිරිපත් විය. එසේ ම සාඤ්චි කැටයම් තුළින් මල්ල රජ දරුවන් හා අන් අය අතර ධාතු බෙදා ගැනීමේ කෝලාහලය හා මල්ල රජදරුවන් ධාතු තැන්පත් කොට චෛත්‍යයක් කළ අයුරුද සඳහන් කැරෙයි.

බුදු රදුන්ගේ ශාරීරික ධාතු තැන්පත් කොට ස්මාරකයක් තැනැවීමට පසුකාලීන ශිල්පීහු සමත් වූහ. එය ස්තූප (චෛති) නමින් හැඳින් විය. බුදුරදුන් එබඳු ස්තූප කොට වැඳුම් – පිදුම් කිරීමට සුදුසු පුද්ගලයන් සතර දෙනෙකුන් ගැන සඳහන් කොට ඇත. (ථූපාරහ පුද්ගලයන් සතර දෙනෙකි – i. බුදු ii. පසේ බුදු iii. මහ රහත් iv. සක්විති රජ) චෛත්‍යය, ශාරීරික චෛත්‍යයක් ලෙසද (භෂ්මාවශේෂ තැන්පත් කළ) පාරිභෝගික චෛත්‍යයක් ලෙසද (පරිහරණය කළ දෑ තැන්පත් කළ) උද්දේසික චෛත්‍යයක් වශයෙන් ද (උදෙසා තනවන ලද) තනවනු ලැබී ය. එසේම ථේරවාද චෛත්‍ය හා මහායානික චෛත්‍ය වශයෙන් ද, පඤ්ච බුද්ධ මණ්ඩලයක් මූර්තිමත් කළ චෛත්‍ය වශයෙන්ද 18, ආදි බුද්ධ නමට කැප කළ චෛත්‍ය වශයෙන්ද 19, බහු බුද්ධ සංකල්පය හුවා දක්වන චෛත්‍ය වශයෙන්ද 20, විවිධ අදහස් පළ කරනු සඳහා දාගැබ් නිර්මාණය විය. දාගැබේ ගර්භයේ හැඩ ගැන්වීම අනුව බුබ්බුලාකාර (දිය බුබුලක හැඩැති) ධාන්‍යාකාර (ධාන්‍ය ගොඩක හැඩැති) ඝණ්ඨාකාර (ඝණ්ඨාවක හැඩැති) ඝටාකාර (කළයක හැඩැති) ආමලකාකාර (නෙල්ලි ගෙඩියක හැඩැති) පද්මාකාර (පද්ම හැඩැති) යන ප්‍රකට ආකෘතීන්ට අමතරව ස්ථම්භාකාර (කුළුණු හැඩැති) 21 හා මන්දිරාකාර (මන්දිර හැඩැති) (22) ආකෘතීන්ට අනුව ද ස්තූපය නිර්මාණය විය. දාගැබ සම්බන්ධ ව චේතිය ඝර නම් නිර්මාණ ද (23), දාගැබ වටා සිව් දිගින් ඊට අනුබද්ධව ගොඩ නැංවුණු වාහල්කඩ නිර්මාණ ද, පියගැට පෙළ, සඳකඩ පහණ, කොරවක්ගල්, මුරගල් හා කළස් ආදී උපාංග ද සහිත ව අතිවිශිෂ්ට කලා නිර්මාණයන්ගේ සංකීර්ණයක් බවට පත් විය.

එසේ ම සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණය මූර්තියෙන් ද ඉදිරිපත් විය. ඉන්දියාවේ සුප්‍රකට කුසිනාරා පිළිමය ද – ශ්‍රීලංකාවේ ගල් විහාර පිළිමය ද බොහෝ රටවල විහාරයන්හි පරිනිර්වාණ මඤ්චකය දක්වන පිළිමද, මේ සඳහා නිදසුන් දෙයි. චිත්‍ර කලාව තුළින් බුදු සිරිතේ මෙම පරිනිර්වාණය හා එම අවස්ථාවට අයත් තොරතුරු දිග හැරෙයි.

බුදු සිරිත බෞද්ධයන්ගේ හදවත්වලට කොතරම් සමීප වීද යත්, උන්වහන්සේගේ පෙර සිරිත දැක්වෙන ජාතක කථා රස විඳින්නට කැමති විය. වෙස්සන්තර 24, – මහා කපින – රුරු මිග ජාතකද, මන්ධාතු ජාතකය ද 25, කැටයම් කලාව තුළින් ඉදිරිපත් විය. අජන්තා චිත්‍ර ශිල්පියා ඡද්දන්ත ජාතකය හා වෙස්සන්තර ජාතකය කලාත්මක ලෙස චිත්‍රයට නැඟීය. ශ්‍රී ලංකාවේ පොළොන්නරු විහාර බිතුසිතුවම් අතර වෙස්සන්තර – උම්මග්ග – සස – මහා සුදස්සන වැනි ජාතක කථා රැසක් චිත්‍රයට නඟා ඇත. සුතසෝම – සුමේධ හා සීලව වැනි ජාතක කථා මහනුවර යුගයේ ශිල්පීන් අතින් චිත්‍රයට නැඟිණි 27.

මේ තොරතුරු පාදක කොට අපට බැස ගත හැකි නිගමනය නම් බුදු සිරිතේ විශේෂ අවස්ථාවන් එළි දැක්වීම පදනම් කොට විවිධ කලාශිල්ප පහළ වීම හා පෝෂණය වීම සිදු වූ බවයි. පසුකාලීන කලාශිල්පීන් අතින් බුදු දහම මුල් කොට ද කලාශිල්ප පහළ වීම සිදු විය. කලාශිල්ප අනුසාරයෙන් භාරත දේශයේ සිට අන්‍ය රටවලට බුදු සමයේ පැතිරීම ද සිදු විය. බෞද්ධ කලාශිල්ප බුදු සිරිතේ හා බුදු දහමේ ප්‍රකාශනාත්මක සාධක ලෙස ගැනීම යුක්ති යුක්තය.

සටහන

	බෝසත් කාලය	කැටයම්	
		චිත්‍ර	
		මූර්ති (පසුකාලීනව)	
	බුද්ධත්වය	කැටයම් (බුද්ධ සංකේත)	
		චිත්‍ර	
		බෝධිය (බෝධිසර)	බෞද්ධ කලා ශිල්ප
		බුදු පිළිමය	පහළ වීම
	සමකාලීන සිද්ධීන්	කැටයම්	* කැටයම්
		චිත්‍ර	* චිත්‍ර
බුදු සිරිත		මූර්ති	* මූර්ති
			* වාස්තු
	පරිනිර්වාණය	කැටයම්	විද්‍යාත්මක නිර්මාණ
		චිත්‍ර	
		දගැබ (චෛතියසර)	
		බුදු පිළිම	
	පෙර අත් බැව්	කැටයම්	
		චිත්‍ර	

පාදක සටහන්

1. භාර්හුම් හා සාඤ්චි කැටයම්
2. නාගාර්ජුන: කොණ්ඩ - අමරාවතී කැටයම්
3. ගන්ධාර - නාගාර්ජුනි කොණ්ඩ කැටයම්
4. අමරාවතී කැටයම්
5. ගන්ධාර - අමරාවතී - නාගාර්ජුන කොණ්ඩ කැටයම්
6. කොසොල් රජු බුදු රදුන් වඳින සැටි (භාරහත්)
7. තව්තිසා දෙව්ලොවින් සංකස්ස පුරයට වැඩම කිරීම (භාර්හුත්)
8. අමරාවතී කැටයම්
9. ජේතවනාරාමය බුදුරදුන්ට පුද කිරීම (භාර්හුත්)
10. ආනන්ද බෝධි රෝපණය
11. ශාරිපුත්‍රය නම් වූ පිළිම කලාව සම්බන්ධ විධි නියම ඇතුළත් පොතේ මූල සූත්‍ර නොඉක්මවා ඒවා නිර්මාණය කැරිණි
12. ත්‍රිකාය සිද්ධාන්තය
13. භාර්හුත් කැටයම්
14. මථුරා
15. සාඤ්චි
16. අමරාවතී
17. නාගර්ජුනා කොණ්ඩ
18. ඔරිස්සාවේ පුජා ථූපය - පීකිංහි බියුංෂු ථූපය, නේපාලයේ ස්වයම්භූ නාත් ථූපය
19. නේපාලයේ කත්මන්ඩු, බෝධිනාත් ථූප, ලලිත් පූර්හි ෂම්පි - වාගායි ථූප
20. ඉන්දුනීසියාවේ බෝරෝබුදූර්
21. ලාබ්ස්හි මහායානා ථූපය - පැගාන්හි මහාබෝධි ථූපය, තායිලන්ත - චෙන්මායිහි වාමදේවි ථූපය,
22. ජපානයේ හොර්යුජි - යකුෂජි - දයිතෝජි චෛත්‍ය
23. ථූපාරාමය - ලංකාරාමය
24. භාර්හුත්
25. නාගාර්ජුන කොණ්ඩ
26. වේළුවන චිත්‍ර
27. දෙගල්දොරුව චිත්‍ර